

LA CONSCIÈNCIA HISTÒRICO - POLÍTICA EN ELS POETES CATALANS DEL SEGLE XVIII

Des de la desclosa de la «Renaixença» fins ben entrat el nostre segle, el XVIII fou interpretat com l'època de més gran depressió dels Països Catalans, tant en allò que és polític com en allò que és literàrio-cultural. La derrota soferta a la guerra de Successió (1705-1714) i la promulgació del decret de Nova Planta (1716), que representà la pèrdua definitiva de les lleis i institucions nacionals catalanes i l'anivellament legal dels habitants del Principat amb els de la resta de la Península Ibèrica (tal com ho havia formulat sagaçment França al tractat d'Utrech, esquivant la diplomàcia aliada), va significar la reducció del nostre País a la condició de mera província dins el nou estat de concepció absolutista dels Borbons. La Nova Planta negava, a més, al nostre idioma el darrer refugi o possibilitat que li restava: el seu caràcter de llengua oficial a les terres catalanes, de què havia gaudit fins a aquell moment. D'altra banda, en l'aspecte cultural i literari, sembla que es consuma decisivament la influència — i la consegüent assimilació — de la llengua i de la literatura castellanés, que, des de feia dos segles, no deixaven de fer pressió damunt les nostres.

Els darrers trenta-cinc anys una sèrie d'estudis (els culturals dels pares Ignasi Casanoves i Miquel Batllori, els històrics de Ferran Soldevila i Joan Mercader, els econòmics i socials de Pierre Vilar i Jaume Vicens i Vives, els literaris de Jordi Rubió i Balaguer i Jordi Carbonell i els filològics de Josep M.ª de Casacuberta i Pere Bohigas) ens han anat mostrant progressivament la veritable faç d'aquest segle, que avui podem ja qualificar, sense vacil·lació i sense cap intenció exagerada, com la gènesi de la nostra «Renaixença». L'apassionat interès que es desperta al XVIII per l'estudi de la història i de la llengua de Catalunya — a un nivell clarament i obertament reivindicatiu — constitueix una prova irrefutable d'això que acabem d'afirmar. Però és que, a més, el cultiu literari del català no s'interromp i els nostres arxius i biblioteques estan plens de documents de molt més valor del que pugui semblar a primer cop d'ull.

A través de tot el segle, sota l'aparent — i fins servil — submissió als Borbons i a llur política, els catalans, no solament organitzen i planegen llur futur econòmic, sinó també llur futur cultural, i continuen cultivant la seva llengua, en la qual sovint compareixen clares i explícites manifestacions patriòtiques i nacionalistes.

En aquesta exposició prescindiré de la producció en prosa per tal de circumscriure'm exclusivament a la poesia. No pretenc — ni molt menys — esgotar el tema, sinó tan sols enfocar-lo des d'angles diferents: els que em semblen, d'una banda, més significatius i, de l'altra, menys coneguts.

UN EPISODI LITERARI ANTERIOR A LA GUERRA DE SUCCESSION

Com és sabut, un dels primers actes de govern de Felip d'Anjou va ser anar a Barcelona (1701-1702), reunir-hi les Corts i jurar respecte a les lleis i institucions catalanes. Aquest viatge obeïa a un objectiu polític clar: guanyar-se la simpatia dels catalans i assegurar-se llur fidelitat davant el plet dinàstic entre ell i Carles d'Àustria que ja s'havia plantejat a nivell internacional. Els cata-

lans, en general, simpatitzaven més amb aquest darrer pretendent, perquè, com ha dit Ferran Soldevila a la seva *Història de Catalunya*, representava per a ells l'imperialisme descentralitzat, mentre que Felip d'Anjou simbolitzava la política centralitzadora i absolutista a l'estil del seu avi Lluís XIV.

Durant la seva estada a Barcelona, Felip d'Anjou va haver de suportar algunes humiliacions de part de les corporacions de la ciutat, que els historiadors han tingut cura de ressenyar, en especial Ferran Soldevila a la seva excellent monografia *Barcelona sense universitat i restauració de la Universitat de Barcelona...* (Barcelona 1938). Vegem ara, en el terreny literari, una d'aquestes humiliacions de què fou objecte.

El 1702, amb motiu de la seva presència a Barcelona, de les seves noces amb Maria Lluïsa Gabriela de Savoia i del trasllat del cos de sant Oleguer, foren organitzades una sèrie de festes, entre les quals cal destacar un concurs poètic en què van participar membres de l'Acadèmia de los Desconfiados — l'antecessora de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona —. La relació de les festes i celebracions ens ha arribat gràcies a dos reportatges: *Festivas demonstraciones y majestuosos obsequios con que, el muy ilustre y fidelisimo Consistorio de los diputados y oidores del Principado de Cataluña, celebró la dicha que llegó a lograr con el deseado arribo y feliz himeneo de sus católicos reyes, D. Felipe IV de Aragón y V de Castilla, conde de Barcelona, etc. y D.ª María Luisa Gabriela de Saboya, que Dios guarde, prospere y su sucesión eternice...* (Impremta de Rafael Figueró, Barcelona, 1702) i *Devotos, obsequiosos cultos y leales, festivas aclamaciones, con que celebró la excelentisima ciudad de Barcelona la gloriosa traslación de Olaguer, su santo, y la regia venida de su monarca, Felipe IV en Aragón, V en Castilla, conde de Barcelona, y su feliz consorcio con la serenísima señora D.ª María Luisa, princesa de Saboya* (sense indicació d'impremta, lloc ni any). Segons aquets relats, com era costum en celebracions semblants, els carros dels gremis i algunes places o carrers de la ciutat ostentaven representacions allusives a les heroiques gestes catalano-aragoneses, amb llegendes en vers — que comentarem després —, algunes de

les quals havien estat escrites per «académicos desconfiados». El carro dels paletes simulava un castell encimbellat en una penya, amb unes inscripcions que en realitat eren advertiments al nou rei sobre com s'havia de comportar políticament i com havia de governar Catalunya:

Tanta mole del govern
és fàcil de manejar
si lo rei al vassall dóna
lloc de dir-li veritats.

Els florons de nostres cors,
no l'escoda ha d'entallar,
sí la benigna maceta
i l'escàrpara suau.

Lo nivell i taula plom
deuen usar los senats,
nivellant-se en les passions
i al centro comú inclinats.

Sobre entenes ben plantades
s'empelten seguretats,
que lo obrar per sutileses
és fiar-se en ponts volants.

Art i política ensenyen
consisteix lo edificar
en seguir lo regular.

Aquests consells, aquest advertiment fet a Felip d'Anjou de continuar amb les formes de govern tradicional, tradueixen el temor dels catalans a la possible implantació d'un absolutisme centralista. D'altra banda, és versemblant suposar que no degueren ser agradables al rei unes normes exposades públicament sobre com calia que orientés l'exercici del seu govern. Fou, doncs, aquesta una de les moltes humiliacions que el duc d'Anjou rebé a Barcelona.

LA POESIA POLÍTICA DURANT LA GUERRA DE SUCCESSION

Els tres anys compresos entre la visita de Felip d'Anjou a Barcelona i l'esclat de la guerra de Successió van ser un any de malestar i de recel a Catalunya, en bona part per culpa del virrei Velasco. A la fi, el 1705, Catalunya subscriu el pacte de Gènova, s'alia amb l'Imperi, Gran Bretanya, els Països Baixos, Portugal, el Vaticà i els països nòrdics, i reconeix, juntament amb totes les terres de l'antiga confederació catalano-aragonesa — és la seva darrera manifestació històrica de solidaritat —, com a rei Carles d'Àustria. I comença la guerra de Successió, que durarà fins al 1714.

La poesia, i la literatura en general, sorgida durant aquest període és tan abundant, que resulta pràcticament impossible de fer-ne un catàleg complet. Es tracta, a més, d'una literatura dirigida des de les institucions de govern de Catalunya, que, pel que fa a la poesia, procura servir-se de les formes i dels gèneres de caire popular i tradicional amb la finalitat de penetrar més fonamentalment en la sensibilitat del poble.

Aquesta literatura nascuda arran de la guerra de Successió ha estat tractada àmpliament per Jordi Rubió i Balaguer a la seva *Literatura Catalana* (continguda en la *Historia General de las Literaturas Hispánicas*, V, Barcelona 1958) i per mi mateix al volum IV de la *Història de la Literatura Catalana* que dirigeix Martí de Riquer.

Entre tanta abundància de material literari com ens va proporcionar aquest esdeveniment polític-militar, em fixaré només en dues composicions. La primera està continguda en la corona fúnebre dedicada a la mort de l'emperador Josep I d'Alemanya (1711): *Dolorosos acentos de tres afligidas musas del barcelonés parnaso, con que el excelentísimo y fidelísimo consistorio de la Deputación de Cataluña acompañó las tristes y religiosas exequias de la cesárea majestad de José primero, augustísimo emperador de Alemania, hermano de nuestro rey y señor Carlos tercero (que Dios guarde), celebradas en el real y acostumbrado salón de San Jorge de dicha Diputación, día 13 de julio de 1711* (sense indicació d'impremta, lloc ni any). Les peces que conté són de valor literari molt escàs.

que, entre valls i entre muntanyes,
 la naturalesa sola
 forma fossos i muralles;
 tu, que, d'ella afavorida,
 no necessites que Pallas
 t'ensenyi a jugar les armes;
 en la fe la més constant,
 devota sempre a les ares
 del Sagrament, defensora
 de la Concepció sens màcula;
 tu, que has dat lleis a l'Europa,
 pues ta política rara
 han seguit los estrangers,
 servint-los de nord i pauta;
 a tos comtes carinyosa,
 lleal sempre a tos monarques,
 que ni en amor ni en llealtat
 ningú de l'orbe t'iguali;
 insigne en prerrogatives...

.
 Catalunya, en fi, que sols
 ton nom diu tes alabances.

La *Carta*... continua descrivint la simulada situació en què es troben els catalans que estan sota el domini borbònic:

Oh Principat, si sabesses
 les congoixes i les ànsies
 que passam aquí tos fills
 ab esta aussència tan llarga,
 és ben cert que te'n doldries,
 acompanyant-nos ab llàgrimes,
 alentant-nos ab tes forces,
 per passar estes desgràcies!
 Ja no podem passejar-nos
 per los carrers i les places
 sens deixar d'oír oprobis
 que ens diuen davant la cara.
 À tal extrem ha arribat
 la passió d'esta canalla,
 que a molts, sols per tos fills,
 dintre de la presó els tanquen.
 De tu parlen ab tal fúria,

Ara bé, la mort de Josep I i l'elecció de Carles com emperador d'Alemanya fou una de les causes del fet que aquest abandonés els catalans, que defensaven la seva corona d'Espanya. Una composició continguda en aquesta antologia, titulada «Expressa Catalunya ser la primera en lo sentiment de la mort del senyor Josep primer, ab reflexió a la pròpia divisa. Dècima», no sabríem dir si és maliciosa o profètica, o totes dues coses alhora:

Ab lo sentiment, senyor,
 ab què plora est Principat
 vostra mort, ha acreditat
 llealtat, constància i amor.
 La divisa del dolor,
 esculpida en lo cor seu,
 ho denota, puix se veu
 que, en vostre trànsit fatal,
 ab agonia mortal,
 és ell qui porta la creu.

La segona, *Còpia d'una carta escrita al Principat de Catalunya, ab la qual li supliquen, alguns de sos naturals ausents, que es troben en Castella i altres parts baix lo tirà govern de la França, los deslliure de l'esclavitut que pateixen, posant-los a la gustosa i suau obediència de nostre volgut i adorat monarca Carlos III (que Déu guarde). Romance*. (Impremta de Francesc Guasch, Barcelona, s. a.), és un text molt notable, que no ha estat aprofitat, malgrat que Fèlix Torres i Amat el registra i cita els dotze primers versos.¹ Aquest romanç destaca, en primer lloc, per la seva qualitat. Després, perquè es tracta d'una admirable síntesi de tots els temes i sentiments que trobem exposats en aquesta abundant literatura a què va donar lloc la guerra de Successió. La composició s'inicia amb un elogi a Catalunya:

Fortalesa inexpugnable

1. Vegeu *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña* (Barcelona 1836), 689.

ab tal rancor i ab tal ràbia,
 que, si poguessen, farien
 pedaços de tes entranyes.
 Si conversant demostram
 tenir alegre la cara,
 nos diuen que celebram
 los sucesos de la Pàtria;
 si malencòlics nos miren,
 nos diuen que és afectada
 dissimulació, cobrint
 lo que el cor carinyós calla.

i llur desig d'estar presents en la lluita al costat dels aliats:

Oh mare, qui hagués pogut
 qual Ícaro bàtrer ales
 i posar-nos ab dos vols
 davant de vostra campanya,
 a on les plomes s'haguessen
 convertit en fletxes tantes,
 que, unides dels aliats
 ab les valeroses armes,
 haguésem pogut llibrar-vos
 de tants enemics de casa!

La resta de la composició està dedicada a la commemoració de
 les antigues gestes amb la finalitat d'enardir els ànims dels catalans
 en la lluita:

Ea, Principat illustre,
 anyadeix a tes hassanyes
 noves glòries, que publiquen
 que tu retornes a Espanya
 la llibertat que ha perduda...!

.
 Arbola luego banderes,
 allista soldats i esquadres,
 forma numerós exèrcit,
 toca clarins i timbals,
 que ja en tu semblants progressos
 hi estàs feta i avesada
 i no és cosa nova en tu

conquistar terres estranyes.

.

Pregunta a la Normandia
del modo se senyalaren
tos fills en aquella empresa
i celebrada jornada,
i veuràs com ab ta sang
se dibuixaren les armes
en dorat escut, formant
les sanguinolentes barres.
Diguen-ho dotze corones
a qui feres tributàries,
i lo riu de Llobregat
tenyit de sang africana.
¿Qui fou, sinó tu mateixa,
que, en Tolosa de las Navas,
s'emportà la major glòria
en aquella gran batalla,
pues era el generalíssim
que lo exèrcit comandava
lo noble Dalmau Creixell,
d'estirpe i sang catalana,
que, morint-hi, augmentà timbres
a ta nació i a sa casa?
Guillem Montgrí, sacristà
major de la iglésia santa
de Gerona, fou qui sol
va anyadir Ivissa a Espanya.
Per totes les quatre parts
del món ha escampat la fama
ton valor, com ho digué
en Perpinyà ton monarca
lo rei Martí, en les corts
que allà foren celebrades.

.

València, Múrcia, Mallorca
i Menorca, Atenes, Neopàtria,
Sicília, Sardenya i Còrsega,
Xipre i Nàpols soberana,
i el principat de Morea
junt ab Tebes, conquistaren
tos naturals ab ses forces...

.

Per quarant-i-un estat

que gosa nostre monarca,
 per comte de Barcelona
 i rei d'Aragó, ne guanya
 vint-u; i de vint-i-set regnes
 que en sa corona s'esmalten,
 catorze en regeix per medi
 del gran valor de tes armes;
 i de cinc ducats, los tres
 los posseix per ta causa.
 I pues diuen les històries
 que vint-i-tantes vegades
 has derrotat el Francès
 retirant-lo de tes ratlles,
 bé pots anyadir al número
 d'aqueixes tantes vegades
 una més...

Com es veu clarament, la composició resumeix tots els temes de reivindicació històrico-política que es convertiran en els tòpics patriòtico-literaris de la «Renaixença».

EL RECORD DEL SETGE DE BARCELONA

La resistència de la ciutat de Barcelona a les tropes de Felip d'Anjou, que fou invocada durant molts anys a Europa com un exemple d'heroisme, per força havia de deixar un senyal i un record en els poetes de la nostra llengua. El 1714, caiguda ja la ciutat en mans de Felip V, un grup de barcelonins erigiren a la capella de Marcús una imatge de la Verge, que titularen «Mare de Déu de la Llibertat» i a la qual van dedicar uns *Goigs de Nostra Senyora de la Llibertat, situada en lo altar del Sant Cristo de la capella de Marcús*. Creiem que es tracta d'un text ple d'intenció política:

*Si en urgent necessitat
 nostre clamor vos implora,
 assistiu-nos, gran Senyora,
 Verge de la Llibertat.*

.

És vostre nom ab bellea
 escrit en vostra mà dreta,
 confirmat ab rialleta
 per vostre Fill, que ab finesa
 a un aucell promet franquesa
 que apeteix ser llibertat...

La intenció que diem, no sols es manifesta en aquesta al·lusió a l'ocell que desitja la llibertat, sinó en el fet que no s'oblida de pregar pels absents, els exiliats i els presoners.

Un prolífic autor, fra Agustí Eura i Martró (1680-1763), que fou bisbe d'Orense, és autor de la composició *Al llastimós acàs de llevar lo cap a l'estàtua de santa Eulària en la Davallada de la Presó de Barcelona les ruïnes d'una bomba en lo siti de 1714, que durà catorze mesos. Décima*:²

Musa augurera, adevina
 per a què Eulària ha permès
 que en rodó lo cap li llevés
 d'una bomba la ruïna.
 No és sinó una expressió fina
 ab què condoler-se sap
 de nostres treballs, quan cap,
 i dir-nos que nostra pena
 no és pedrada en testa agena,
 sinó pedrada en son cap.

Manuel Mas i Soldevila, que fou catedràtic de Lleis a la Universitat de Barcelona abans de la seva supressió per Felip V i que morí el 1748, descriu en un sonet, recorrent al símil del joc de les cartes per explicar tot el mecanisme polític, la caiguda de la ciutat (text publicat per Rubió a la seva *Literatura Catalana*):

Nostres antigues cartes, rubricades
 ab tanta sang, comprades ab la vida,
 entenent que d'Utrecht en la partida
 foren, si s'entaularen, barrejades,
 Barcelona per si les ha entaulades,

2. Del manuscrit 1.183 de la Biblioteca de Catalunya, p. 120.

a Déu i a la ventura reduïda;
 arma son joc, i luego se li envida
 per un taür de llors que a Espanya ha dades.

Lo resto ab tretze Barcelona llança;
 mes, com a trist catorze que li cau,
 son rei no acut per guerra ni per pau,

i al taür ab espases acut França.
 Perd lo joc, perd quant té, perd l'esperança,
 que és lo que de jugar ses armes trau.

LA COMMEMORACIÓ DE LES ANTIGUES GESTES CATALANO-ARAGONESES

Ja hem vist que l'evocació de les empreses militars de la Corona d'Aragó constitueix la part essencial del romanç *Còpia d'una carta escrita al Principat de Catalunya...* De fet, aquest record roman viu al llarg de l'anomenada «decadència» de la cultura catalana. Ja abans que esclatés la guerra de Successió, els citats *Devotos, obsequiosos cultos y leales, festivas aclamaciones...* de 1702, ens relaten que en un sumptuós edifici que havia estat construït «ad hoc» hi havia col·locades una sèrie de pinturas allusives a la història de Catalunya amb quartetes explicatives en català: l'episodi entre Ferran d'Antequera i Joan Fivaller, la visita al Purgatori de Sant Patrici de Ramon de Perellós, la llegenda dels quatre pals de sang:

Estes barres catalanas
 d'èmulos controvertides,
 Carlos Calvo donà a Guifre
 de la sang de ses ferides;

la conquesta de Nàpols:

Alfonso donà les portes
 de Nàpols a esta ciutat,
 perquè les logrà rendides
 al valor dels catalans;

la llegenda del bon comte de Barcelona i l'emperadriu d'Alemanya:

Lo honor de l'emperatriz
salvà un comte català,
que de l'honor ab blasons
mai algú los deixà atràs;

mentre hom advertia al rei Felip, com a la *Còpia d'una carta...*:

Considera, oh gran Felip,
quants aïrons té ta corona
per comte de Barcelona.

A la Drassana, un gran arc triomfal tenia representades en un costat les armes d'Espanya i en l'altre novament la llegenda de la nostra bandera. Dues dècimes, escrites per acadèmics de la «Desconfiada», explicaven llur sentit i significació. La que feia al·lusió a la nostra divisa deïa:

De real mà dibuixat,
de sang pròpia colorit,
si fonc esmalt lo tenyit,
de l'or fonc lo tint quilat;
però més viu que adorat,
Felip, per rei i senyor,
d'aquell ferit i pintor
tan igualment descendeix,
que per sang és lo mateix
en pinzell, llenç i color.

El record d'aquestes gestes no es perd al llarg del segle XVIII. En una altra relació de festes, molt més tardana, de fra Josep Torrentó, *Relación de los solemnes aparatos, magníficos, afectuosos festejos y pomposas celebridades, con que, en la muy ilustre ciudad de Barcelona, capital de Cataluña, se autorizó la colocación del Cristo Sacramentado en su nuevo, magnífico altar, que erigió en la ilustre parroquial iglesia de Santa María del Mar. Se ejecutó en el día 2 de junio y se continuaron las fiestas en los siguientes días 3, 4, 5 y 6 de 1782...* (Impremta de Joan Nadal, Barcelona, s. a.),

se'ns conta que a la Plaça dels Sombrerers hi havia trenta-cinc composicions en català, totes allusives a la història religiosa i política de Catalunya, més uns altres tres poemes explicatius, també en català. El primer és un sonet, amb aquesta llegenda: «L'àngel de la mà dreta, a l'entrada pel Born, empunyava aquest sonet», i començava així:

Detén-te, para't, passatger perit:
ou-me, mira eix carrer tan adornat:
hassanya és cada qual d'hèroe axaltat
que sempre Catalunya ha produït.

Sants, papes, reis i prínceps n'han eixit,
comtes, grans generals, i en tot estat
cada qual en son ram ha acreditat
per mare a Catalunya...

El tercer, una dècima decasillàbica, deia així:

Suspèn un poc ton pas, oh viador!,
i para't en la glòria d'est altar.
Del cel de Catalunya pots mirar
aquí una porció i un resplendor:
mira la reina Ester, que al Rei millor
per lo País Català glòries demana;
i pues als prec's d'Ester tan soberana
estes glòries devem que el cel nos dóna,
¿com millor honrarem nostra patrona
que ab la mateixa glòria catalana?

Un cop acabada la commemoració de sants, beats, venerables i religiosos, comença la dels nostres herois: Guifré, Ramon Berenguer I i Ramon Berenguer III, el protagonista de la llegenda de l'emperadriu d'Alemanya, de qui evoca les gestes en una composició que duu per títol o explicació «Ramon Berenguer III, conqueridor de les Illes Balears, vencedor en la batalla dels moros que estaven sobre Barcelona, corrent el riu Llobregat tenyit de sang;

va dominar des de Tortosa a Gènova; en públic, singular certamen defensà l'emperadriu d'Alemanya d'una falsa calúnnia»:

Ja es pot arraconar lo Cid valent,
 que envaini la sua espasa el gran Roldan,
 Hèctor va a ser no-res aquí al davant,
 ni Aquil·les pot parlar en lo present.
 És Berenguer III qui els va vencent,
 les Isles Balears ja conquistant;
 Selims i Solimans, moros, postrant;
 a Tortosa senyoreja;
 tot genovès lo corteja;
 d'acusació en fals
 lliura a tots rivals
 a emperatriz alemanya; i, sent així,
 per escut del sagrat campeja aquí.

Ramon de Cardona, Ramon Marquet (Explicació: «Ramon Marquet de Barcelona, almirall de Pere el Gran, triomfà en diverses batalles del mar; féu presoner l'almirall de França i féu l'armada catalana temible i senyora del mar per espai de 300 anys»):

... el mar senyorejà
 tres-cents anys lo català...;

Guillem d'Erill i Joan Fivaller (Explicació: «Joan de Fivaller, conseller primer de Barcelona, va assistir el rei Ferran I quan estava empestat a Igualada, amb un tal amor, que amb la seva llengua netejava les seves nafres»):

Quin fetor! No el sentiú? No us fastigueja?
 Veieu com fuig d'Antíoco lo soldat
 per no apegar-se res d'un apestat;
 l'ull aparta per no entelar quant veja.
 ¿Què diríeu si algú veseu que neteja
 ab ses mans llagues negres que ha llepat?
 Que és un hèroe d'amor, d'humilitat.
 Pues don Joan de Fivaller,
 de Fernando, rei primer,
 llepa llaga apestada.
 Oh virtut reservada!
 Mereixes que el rei son fill t'encarregui
 i aquí tothom per hèroe te conegui.

També cap a finals de segle a la casa de la família Keittinger del carrer de Sant Oleguer hi havia deu frescs que representaven l'expedició catalano-aragonesa a Orient, acompanyat cadascun d'una octava en català.³ Heus ací unes mostres d'aquestes octaves:

Veent los catalans per ells rendida,
 en Sicília el descans, l'hercúlea clava,
 i sabent que a l'Imperi lo intimida
 la turca fúria vil ab cruel aljava,
 a l'emperador Andrònic, reunida,
 ofereixen, marcial, sa armada brava.
 Dels missatgers accepta ab fe cristiana
 tan invencible tropa catalana.

Als hèroes catalans, en tribut, dóna,
 de l'Àsia les províncies dilatades,
 l'emperador Andrònic, ab què abona
 la glòria d'haver-les conquistades,
 il·lustrant la nació que fins Belona
 admira en ses victòries alcançades;
 recíproc jurament ho assegura
 davant la imatge de la Verge pura.

La mort del gran Roger, tan inhumana,
 la dels seus missatgers, també alevosa,
 la presó del d'Entença, tan villana,
 i pèrdua de sa tropa valerosa,
 inciten la venjança catalana,
 i, ab ella, l'acció més gloriosa:
 vèncer o morir tots determinen,
 i, per no resistir, ses naus barrinen.

Qual fúries de l'Avern descadenades,
 contra tot lo Ducat guerra atreveixen;
 maten a l'ingrat duc i, exasperades,
 de tots los seus estats s'emposseeixen;
 al rei d'Aragó, sempre afectades,
 tan senyalada conquesta ofereixen.
 Trenta llustres Atenes mirà ab mengua
 d'Aragó i Catalunya llei i llengua.

3. Vegeu F. MATHEU, *Antigualles*, «La Renaixença», 1 juliol 1872.

No manquen allusions a les antigues gestes en la literatura sorgida amb motiu de la guerra d'Espanya contra la República Francesa, que recull Àngel Ossorio a la seva obra *Historia del pensamiento político catalán durante la guerra de España con la República Francesa (1793-1795)* (Madrid 1913).

Molt a principis del segle XIX, el religiós escolapi Jaume de l'Àngel Custodi Vada i Chesa (1764-1821), en el poema dedicat a l'arribada a Barcelona de Carles IV i a les noces del futur Ferran VII amb Maria Antònia de Nàpols, recollit a *Respetuosos afectos con que las Escuelas Pías de la provincia de Cataluña aplaudían el feliz arribo de Sus Majestades, el Rey, nuestro señor, don Carlos IV, y la Reina, nuestra señora, doña María Luisa, y real familia, y el almo himeneo del señor Príncipe de Asturias con la serenísima señora doña María Antonia, princesa de Nápoles* (Impremta de Joan Abadal, Mataró, 1802), fa menció d'aquesta manera al tema que estem tractant:

... Los ciudatans, però, en l'antic ornato
de sa guàrdia d'honor, mostrar volien
que, si convé, los catalans retrato
seran d'aquells antics, que arremetien,
fiels als comtes, hassanyes jamai vistes,
a preu de sang comprant-los mil conquestes.

EL SENTIMENT PATRIÒTIC

Ara ja no es tracta d'adduir testimonis de caràcter més o menys evocatiu i nostàlgic, actualitzacions de fets passats més o menys afortunades, sinó clares afirmacions de consciència política catalana. El ja citat fra Agustí Eura té una peça que porta per títol *En elogi de la nació catalana obligaren al P. M. Eures a compòndrer de repent esta dècima*.⁴

¿Qui pensaria que no
fóra ma pretensió vana

4. Del manuscrit 1.183 de la Biblioteca de Catalunya, p. 120.

dir la glòria catalana
 en esta constellació,
 quan se mira la nació
 més esclava i ultrajada,
 la més vilipendiada
 que al món se puga trobar,
 encara que açò no apar
 a la gent que és abobada?

Tanmateix, el testimoni més explícit i de més gran interès, ens l'ofereix el canonge barceloní Francesc Tagell, que visqué a mitjan segle XVIII. A la seva obra, fins que compareix l'exaltació patriòtica, res no sembla predir-ho. Es va dedicar a cantar en un estil artificios i convencional els balls de les cases senyoriales del carrer Montcada en el seu *Poema anafòric*... El 1740 va anar a Roma. Allà es va trobar amb els esdeveniments de la mort de Climent XII, el conclave i l'elecció de Benet XIV. En unes dècimes trameses al seu amic, el pare Rafael Figuerola, va relatant tots aquests incidents, amb un gran sentit de la ironia i de l'humor. Es tracta d'un extens poema festiu, que ha arribat fins a nosaltres en tres mss.⁵ Tanmateix, al final el poema canvia de to; el seu autor abandona el registre festiu, per tal de donar-nos, a més d'una lloança al nou pontífex, setze octaves de gran vibració patriòtica. Elegit papa el cardenal Lambertini amb el nom de Benet XIV, el dia de la seva coronació Tagell veu que tota la ciutat de Roma es troba adornada amb els quatre pals catalans: són les armes del nou pontífex. El bon canonge Tagell no se'n sap avenir i amb tota sinceritat ens explica la seva reacció:

Quan el nou papa coronat tinguérem,
 les armes, distintiu de sa noblesa,
 per tota la ciutat alçades vérem,

5. Núm. 1.382 de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona, núm. 936 de la Biblioteca de Catalunya i un altre de propietat particular. Ha estat editat a la Biblioteca «Torres Amat» del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona, amb el títol *Relació de la mort de Climent XII i de l'edició de Benet XIV (1740)*, amb introducció i notes de J. MASCARÓ (Barcelona 1971).

pintades i dorades ab prestesa.
 Los catalans, al vèurer-les, temérem
 si somiàvem o hi vèiem ab certesa,
 admirant coronades (cosa rara)
 les barres catalanes ab tiara.

Creiem que val la pena de transcriure algunes d'aquestes octaves:

Jo em record que, observant velles membranes,
 llegí en lo Arxiu Real de Barcelona
 que Innocent, papa terç, ab cristianes
 cerimònies, posà real corona
 al rei Pere primer, que, d'africanes
 llunes, valerós, mil victòries dóna,
 elegint-lo perpètuu vexillari
 de la Iglésia i del seu Summo Vicari.

Donà-li est privilegi de manera
 que ses armes reals pintar podia
 en la pontifical santa bandera
 (venerà aixís les barres Roma pia!),
 manant que en sengles butlles que deguera
 per son regne expedir Cancelleria,
 atenent a les armes, que penjassen
 cordons grocs i vermells, i aixís plombassen.

.
 Reflectia confusa la memòria
 fins quant entorn del foc vells nos contaven,
 o fos rondalla o verdadera història;
 quant s'ha oït i llegit examinàvem,
 los fonaments cercant d'aquella glòria
 que en nostres armes novament miràvem,
 i en què fundar-la no trobàvem cosa
 que ja falsa no fos o sospitosa.

Però no és aquesta la causa que l'ensenya catalana figuri en les
 armes del nou pontífex:

Fins que un vell bolonyès digué tenia
 ferm per notícia certa, indubitada,
 que de la Catalunya decendia
 dels nobles Labertinis la casada;

nou-cents anys ha que en Bolònia s'havia
des de nostres països transplantada,
i que a un dels seus, les armes, sens corona,
lo comte li donà de Barcelona.

Esta notícia que ells nos féu palesa
a cercar-la en los llibres procuràrem;
de catalans ací n'hi ha escassetat,
i en los que hi ha del cas res no hi trobàrem.
Mirant, però, la història bolonyesa,
punt per punt, com lo vell digué, encontràrem;
i ab mon temps vull, per més assegurar-la,
ab nostres catalanes confrontar-la.

De totes maneres, a Tagell això que acaba de passar — que sigui
elegit papa un descendent de catalans — li sembla molt lògic:

Essent, doncs, esta història verdadera,
la sua elecció no és d'admirar-se;
sí que forçosa en lo estat present era,
ab passats exemplars pot ben provar-se.
Dels llectors, si aquella se sabera,
no fer luego elecció deu estranyar-se,
puix lo dany de la Iglésia se sabia
sols remedià-lo un català podia;

i li dóna peu per a esplaiar-se en la intervenció, directa o indirecta,
dels catalans en el govern de l'Església fins a l'elecció del cardenal
Lambertini:

Altre en còncave cardenal no es troba
que de la raça catalana sia;
sols hi era Lambertí, qual fins aprova
per català l'antiga profecia:
de ser-ho, ab ses virtuts té feta prova,
sens ambició, interès ni hipocrecia.
Est, doncs, disposa el cel que s'elegisca...;

no sense fer una curiosa allusió a una de les característiques que
hom sol atribuir als catalans:

Senyals donà anys atràs ja sa clemència
d'això, quan, per passar molta partida

de comptes, no bastà natural sciència.
 La càmera per xo un català crida,
 que, juntant sa bondat ab sa experiència,
 cobra lo atràs i els comptes consolida:
 si un català fonc força els comptes pàssia,
 català té de ser qui lo remplàcia.

Fins aquí pot resultar tot molt curiós i anecdòtic, i àdhuc amè i divertit. Però és a la darrera octava — que no va passar desapercibuda a Jordi Rubió en la seva *Literatura Catalana* — on Tagell, deixant de banda la qüestió religiosa, expressa la seva esperança en un futur ressorgir polític de Catalunya:

Celebre Catalunya, doncs, festiva,
 d'un descendent l'elecció gloriosa;
 de ses armes ab ella com reviva
 lo esplendor i la glòria ruïdosa,
 espere puga ser que, rediviva,
 sa grandesa retorne a ser famosa,
 quan, per fets que excedeixen l'esperança,
 solament Catalunya fa fiança.

Si no hagués presenciats aquest esdeveniment romà, mai no hauríem sabut res del pensament polític del poeta festiu Francesc Tagell ni hauria escrit aquests dos darrers versos, d'una vibració insubstituïble, que ens diuen quelcom que sembla increïble en aquells moments — a vint-i-quatre anys de la promulgació de la Nova Planta! Gairebé gosaria dir que ells tots sols resumeixen el nostre destí històric collectiu:

... quan, per fets que excedeixen l'esperança,
 solament Catalunya fa fiança.

ANTONI COMAS

